

ראוי עתה לבדוק אם נשים, פרט למעשה המיוחס למיכל בת שאול, נהגו להניח תפילין?
1. אגדה נפוצה היא כי בנותיו של רש"י נהגו להניח תפילין, אך לא עלה בידנו למצוא לכך שום סימוכין.

2. משתמע מדברי השר מקוצי (רבי שמשון בן שמשון מקוצי) כי נשים נהגו להניח תפילין בצרפת במאה השלוש עשרה. הוא משיח זאת לפי תומו, בדברו על ברכת ההלל בראש חודש. הוא פוסק שיש לברך על ההלל בראש חודש אף-על-פי שקריאת הלל בראשי חודשים היא מנהג בלבד:

דלא הוה ברכה לבטלה, כיון שרוצה האדם להתחייב בה מידי דהוה אלולב ואתפילין דהני נשי מברכות, אף על פי שאינן חייבות ולא מחינן בהו.⁷⁴
כיון שהשר מקוצי נוקט בזמן הווה, ולא עוד אלא שהוא מזכיר לולב ונשים אכן נהגו לברך על הלולב בימיו — נראה שנשים בתקופתו הניחו תפילין, והסתמכו בלי ספק על רבנו תם או על כמה מן הראשונים האחרים שנזכרו לעיל.

3. יש סיפור נפוץ כי פאצוניא, אשתו הראשונה של רבי חיים בן עטר, 'היתה מתעטפת בטלית ולובשת תפילין כמיכל בת מלך הראשון לישראל'.⁷⁵ רבי יעקב משה טולידאנו, אחד ממספרי הסיפור, העלה את השאלה ההלכתית: 'ואיך אם כן רב וגדול כבעל האור החיים לא מיחה באשתו על זה?'⁷⁶ מקור מאוחר אחד אף הרחיב את הסיפור לשתי נשותיו של רבי חיים בן עטר!⁷⁷ אבל לאמיתו של דבר סיפור זה אינו אלא אגדה. הוא מופיע בדפוס לראשונה בשנת 1889, למעלה מ-145 שנה לאחר מותו של רבי חיים בן עטר, ובספר

פעלדער, יסודי ישרון, חלק א, טורונטו תשי"ד, עמ' 92 (הוא ככל הנראה טעה בהבנת שדי חמד מכיון שהוא לא ראה את בית הלל ואת פתח הדביר כמו עיניו).

71 מלקות הן העונש הרגיל לאדם שעובר על מצוות לא תעשה — ראה רמב"ם, הלכות סנהדרין פי"ח ה"א.

72 במקום הנ"ל (לעיל, הערה 70) וראה הדיון שם וכן בקונטרס הכללים, מערכת ט"ת, כלל טו.
73 ראה הספרות שהובאה לעיל, הערה 56.

74 דבריו מובאים בשלושה מקומות — ראה לעיל, הערה 45. אני מצטט מהמקור השני.

75 אברהם הלוי אבן שושן, מעשה הצדיקים, ירושלים תרמ"ט, דף א ע"ב; יעקב משה טולידאנו, נר המערב, ירושלים תרע"א, עמ' 155; ראובן מרגליות, תולדות רבינו חיים אבן עטר, לבוב תרפ"ה, עמ' 45 והערה 16; פרומקין-ריבלין, תולדות חכמי ירושלים, כרך ג, ירושלים תרפ"ט, עמ' 12 בתוספת של ריבלין; מרדכי מרגליות, אנציקלופדיה לגדולי ישראל, כרך ב, תל-אביב, 1973, טור 525; יעקב גליס, אנציקלופדיה לתולדות חכמי ארץ-ישראל, כרך א, ירושלים 1974, טור ש"צ.

76 ספר ים הגדול, קהיר תרצ"א, סימן מ.

77 ספר מסעות ירושלים, ירושלים תשכ"ג, עמ' צב, הערה ז.

האם מותר לנשים להגיה תפילין ?

‘מעשה הצדיקים’ שיש בו כמה מעשיות דמיוניות על רבי חיים בן עטר, ללא שום ביסוס

עובד תעשייה

עובדתי.⁷⁸